

„Két hazát adott a végzetem”

FEJTŐ FERENC

(Beszélgetőtárs Szántó Endre)

Fejtő Ferenc 1909. augusztus 31-én, Nagykanizsán született. A nagyközönség keveset tud róla, hiszen 1990 előtt egyszerűen kimaradt a hivatalosan formált köztudatból. Fél évszázados önkéntes száműzetéséből 1989-ben tért haza először Magyarországra. Utoljára 1997 januárjában Chirac francia elnököt kísérelte el magyarországi útjára, majd orvosra tanácsára pár hetes gyógykezelésre Hévízre érkezett. A Belügyminisztérium szanatóriumának könyvtárában sikerült találkozni a szellemében és lelkében fiatalos íróval.

- Mikor járt utoljára Nagykanizsán ?

- Utoljára három évvel ezelőtt jártam ott, de voltam 1989-ben is, abban az évben amikor negyvenkét év után először visszatértem Magyarországra.

- Tehát csak a rendszerváltás után. Addig - gondolom - nem volt kívánatos személy Magyarországon.

- Ezt nem egészen lehet így mondani, mert a '80-as évek vége felé többször is hívtak a barátaim, pl. a Pen Clubba, de megfogadtam, hogy addig nem fogok visszajönni, amíg nem mondhatom el, nem írhatom le itt Magyarországon azt, amit gondolok.

- A 80-as években, komolyan úgy vélte, hogy megélheti azt a kort, amikor Magyarországon szabadon elmondhatja a véleményét ?

- Reméltém. A nyolcvanas évek közepétől már látszott, hogy a puha diktatúra még inkább lazul. Magyarországi barátaimmal egyre jobban fel tudtam venni a kapcsolatot. Nem én jöttem ide, ők látogattak meg engem. Régi barátaimmal, mint Kolozsvári Grandpierre Emillel, akivel a pécsi egyetemen barátkoztunk össze, együtt nyaraltunk Sziciliában, Jugoszláviában és másutt is. A '80-as évektől szorosabbra fűztem a kapcsolatot a többi magyar barátommal is, de a sok hívás ellenére is otthon maradtam, mert csak a valóban szabad Magyarországra kívántam visszajönni.

- Ifjúsága Nagykanizsához kötődik. Hogyan emlékezik ezekre az évekre, a régi kanizsaiakra ?

-Az ifjúsághoz kötődnek a legszebb emlékeim. Gyermekkorom, iskolaéveim, az első szerelmem, az irodalommal való megismerkedés is Nagykanizsához köt. A Kanizsai évek színtere a sétatér, amelyhez nagyon szép emlékeim fűződnek.

Irodalomhoz közele álló családban születtem. Apám könyvkereskedő volt, nagy könyvesboltja volt a Városháza épületének földszintjén. Nagypapám nyomdász és könyvkiadó a múlt század második felében. Nagy nyomdája volt. Ő alapította az első Zala megyei lapot, a „Zalát”, az 1880-as években. Az egész Muraköz és Zala megye hivatalos nyomtatványait is nagy részben az ő nyomdájában készítették. Csáktornyán fiókkönyvkereskedése volt. Katolikus és református imakönyveket is kiadott magyarul, horvátul és héberül

egyaránt. Ne felejtjük el, ez még a Nagy-Magyarország volt.

Én a piarista gimnázium növendéke voltam, s úgy érzem, nagyon szerettek. 1993-ban, amikor másodszer hazajöttem, azt az örömet szereztem, hogy díszpolgárrá avattak Nagykanizsán. Meg kell említenem, hogy nem először tüntettek ki Nagykanizsán. Az első alkalom 1922-ben volt, amikor az érettségim lettem. Ebben az évben az irodalomtörté-

neti országos tanulmányi versenyre a gimnázium Budai Tamással együtt kettenket küldött ki, és ő - később szintén emigráns - 1940-ben egyetemi tanár és történész lett. Ketten voltunk az első eminensek. A versenyről az első díjat én hoztam haza Vörösmartyról írt tanulmányommal. Akkor a gimnázium igazgatója, akit Eberhartnak hívtak - nagyon kedves piarista tanár és kitűnő igazgató volt - felállította az osztályokat az udvaron és azok előtt dicséri meg, mert dicsőséget hoztak a gimnáziumnak. Ez volt az első „kitüntetés”.

- A régi barátok, osztálytársak közül él még valaki ?

- Mikor '89-ben visszajöttem, és az ELTE bölcsészkarán, a Történelmi Intézetben előadást tartottam, oda még kettenhárman feljöttek a régi iskolatársak közül, de ma már, sajnos, egyedül maradtam. Bonyai Tamás kollégám volt még az, akivel Münchenben találkozni szoktam, az ottani egyetemen tanított, Szent Istvánról írt egy nagyon szép könyvet német nyelven, de sajnos ő is két éve halott. Az én generációmban egyedül maradtam.

- Író, kritikus, publicista, történész - minek tartja magát leginkább ?

- Nehéz válaszolni, mert egyidőben folytattam ezeket a mesterségeket. Eredetileg tanárnak készültem. Magyar-francia-német szakos voltam. Rendkívül érdekelt a nyelvészet és az irodalom. Az irodalomtörténet vezetett át engem a történelemhez. A közeljövőben fog megjelenni Magyarországon egy könyvem, amit Franciaországban negyven éve adtak ki: II. József császárrol, a kalapos királyról. Ez egy történelmi tanulmány, amit 1932/38-ban készítettem el magyar nyelven, de nem lehetett kiadni Magyarországon sem a háború előtt, sem a háború után, ezért csak most fog megjelenni. Ez az egyik legkedvesebb könyvem.

Valamikor szépíróként kezdtem, az *Érzelmes utazás* c. könyvem az 1935-ös könyvnapra jelent meg. A könyv egy olyan útirajzból íródott, amit eredetileg Babits Mihály közölt a Nyugatban. Ez volt az irodalomba való belépésem kezdete. Az egész úgy indult, hogy még 1934-ben, Illyés Gyula - akivel pár évvel előtte barátkoztam össze - elvezetett Babits Mihályhoz a Zágrábi útinapló című írással, mert úgy gondolta, hogy tetszeni fog Babitsnak.

Babits nagyon kedvesen fogadott, azonnal le is hozta a Nyugat következő számában. Ez adta az ötletet a Pantheon kiadónak, Borbándy Lászlónak, hogy ebből az ötletből könyvet írjak. Így, megrendelésre írtam az Érzelmes utazást. Az 1935-ben megjelent könyvet a Magvető kiadó 1989-ben, amikor ismét visszajöttem Magyarországra, újra kiadta.

- *Tanulmányai során a '30-as évek elején Pécsre, majd Budapestre került, ahol főleg baloldali politikai, társadalmi körökkel teremt kapcsolatot. Mit jelentett akkor az Ön számára a baloldaliság?*

- A baloldali kapcsolat először, furcsa módon, Szabó Dezső volt. A pécsi egyetemen Kolozsvári Grandpierre Emil, Kardos Tiborral, és más bölcsezzel megalapítottuk a Batsányi Kört. Ennek a meghívására jött el Pécsre Szabó Dezső. Nagyon összebárátkoztunk vele. Szabó Dezső abban az időben kissé balra fordult, radikális reformokat, földreformot sürgetett. Nagy hatással volt ránk. Amikor Budapestre kerültem 1929-ben, a Bartha Miklós Társaságban, egy ideológiailag nem homogén társaságban ismerkedtem meg és barátkoztam össze Illyés Gyulával és József Attilával. Itt ismerkedtem meg a baloldali eszmékkel. Ezeknek a hatása alatt alapítottunk a budapesti Bölcsészettudományi Karon néhány kollégával, többek között Schöpflin Aladár fiával, Schöpflin Gyulával, - aki később nagykövet, majd emigráns társam lett - egy másik társaságot, amely a marxizmus tanulmányozásával kívánt foglalkozni. Ebből történt a bajunk, mert a társaság kommunista befolyás alá került; kapcsolatot létesített az illegális kommunista párttal. Meggyűlt a bajunk a rendőrséggel. Ennek a következtében 1932/33-ban 11 hónapot ültem több társammal börtönben.

- *1935-ben aztán József Attilával megalapították a Szép Szó c. irodalmi folyóiratot. Talán ma már Ön az egyetlen, aki arra hivatkozhat, hogy József Attila barátságát élvezhette. A korabeli írók, majd a szocialista rendszer propagandája után a ember elbizonytalanodik. Ki is volt József Attila?*

- A marxizmussal való kapcsolatomhoz hozzájárult a József Attilával való ismeretségem. Ő akkor aktív kommunista periódusában volt, de 1933-ban már József Attilával együtt én is kiábrándultam a kommunista eszméből. Persze közülünk többen megmaradtak a marxizmus mellett, mint például Rajk László, akivel annak ellenére, hogy politikailag teljesen szakítottunk, barátok maradtunk.

József Attilával kapcsolatban - a háború után - óriási hamisítás folyt, ami ellen én amennyire tehettem folyamatosan küzdöttem, de csak a vajdasági lapok közölték írásomat. Újvidéken jelent meg 1952-ben egy tanulmányom József Attiláról, ahol szembeszálltam a hamisítással. Teljesen elhallgatták ugyanis, hogy József Attila életében először „népies” volt, és fő

júságában a kommunizmus csupán 2-3 évig foglalkoztatta. Ő először Féja Gézával és több társával a Bartha Miklós Társaság népies szárnyához tartozott. Ekkor radikalizálódott, és lett belőle kommunista. József Attila 1933-tól teljesen elidegenedett a kommunista párttól, majd szakított vele, és a szociáldemokrácia felé fordult. Amikor meglátogattam engem a börtönben, közölte is velem a kommunizmussal való szakítását. Ezeket a tényeket, amiket Lukács Györgynek is a tudomására hoztam, egyszerűen nem akarták elfogadni. Elhallgatták. József Attila szociális érzékenysége, a munkássághoz való kötődése azonban - ahonnan származott - továbbra is megmaradt.

József Attila adta folyóiratunk, a Szép Szó címét is, amihez magyarázat tartozik. A Szép Szó első számában József Attila megmagyarázta, hogy miért adta a folyóirat nevének a „szép szó”-t. Mindenféle erőszak és diktatúra ellen szép szóval akarunk küzdeni az eszménkért, és elvetünk mindenféle erőszakot. A Szép Szó egyszerre volt antifasiszta és antisztalinista. Mindezt évtizedeken keresztül meghamisították. József Attilát életrajzírói úgy akarták megismertetni, és végső so-

ron egyben megutáltatni őt a mai fiatalsággal, hogy kommunista költő. Ez majdnem sikerült.

A napokban olvastam Hévizen a Pannon Tükör 1996. évfolyamának 6. számát, amelyben Lengyel András, aki az egyik legkiválóbb szakértője Magyarországon József Attila költészetének, érdekes írásban elemzi József Attila Kosztolányihoz való viszonyát, *József Attila Számvetés című*, 1933 októberében írt verse alapján. Ott kifejezi a költő a kommunizmussal való szakítását, ami nem volt könnyű szakítás, mert József Attila hitt a kommunizmusban. A kommunizmust én azóta is többször úgy elemeztem, mint eretnekséget, „keresztény” eretnekséget. A kommunizmus eredeti eszméi a keresztény eszmék voltak, amelyből végül a világ legnagyobb zarnoksága lett. A keresztény és a kommunista eszmék között a különbség csak az, hogy a kommunisták úgy gondolták, hogy ezeket az eszméket nem lehet keresztényi módon, Krisztus elvei alapján végrehajtani, hanem csak erőszakkal.

- *1932-35-ben a legkeményebb sztálini diktatúra idején, amikor a kivégzések sokasága, a totális diktatúra jellemezte a Szovjetuniót, hogyan tudta a tényeket összeegyeztetni a kommunizmusról alkotott addigi véleményével?*

- Olvastuk mi nemcsak a magyar, hanem a német és a francia sajtót is. Tájékozódunk a szovjet eseményekről, megismertük a sztalinizmus lényegét. Mi idealista módon azt reméltük, hogy a kommunizmus a legradikálisabb ága annak a baloldallnak, ami Magyarországon demokráciát, demokratikus reformokat, földreformot és szocialista rendszert követelt. Ne felejtse el, hogy ez volt az a Magyarország, ahol Oláh György három millió koldusról írt könyvet, ahol a nagybirtok uralkodott, ahol több milliós agrárproletariátus volt.

Egyébként a munkássággal, a Pécs melletti komlói bányákban járva ismerkedtem meg, mint egyetemi hallgató, mivel komlói bányászlan volt az első szerelmem. Ő vezetett be a munkás milióbe, ami nagy hatással volt rám.

- *Amikor 1938-ban a várható letartóztatás miatt elhagyta az országot, miért éppen Franciaországot, Párizst választotta?*

- 1934-től én a Népszava munkatársa voltam. Egy cikkemben, amelynek az volt a címe: „Makói beszélgetés”, beszámoltam a Szép Szó körének makói látogatásáról, amely a makói gazdakör meghívására történt. Ez József Attila halála után néhány hónappal lehetett. József Attila volt a fő téma. Az ő verseit mondtuk el, de az irodalmi és politikai helyzetéről is beszélünk. Az eszmecsere úgy hajnali háromig folyt. Erről írtam egy vezércikket a Népszavának. Ebben leírtam, hogy ha a magyar uralkodó osztályban csak század részét látnám annak a politikai józan észnek és bölcsességnek, amit a parasztok részéről Makón a beszélgetésünk során tapasztal-

tam, akkor nem lenne okunk aggódni hazánk sorsa miatt. Nem szabad elfelejteni, hogy ezt 1938-ban, az Anschluss után írtam, amikor a német nyomás már nagyon erősödött. Ezért az egyetlen mondatért perbe fogtak és hat hónapi börtönre ítélték. Én fellebbeztem az ítélet ellen, ami nevésséges volt, és felhasználtam az alkalmat arra, hogy éljek azzal a megbízatással, amit a Népszava adott nekem: menjek el néhány évre Párizsba a lap tudósítójának. Ez az igazi történet. A bíróság ugyanis elkövetett egy hibát. Amikor valakit perbe fognak, és elítélnék, akkor annak el szokták venni az útlevelét. Ezt ők elfelejtették. Én a bírósági tárgyalásról egyenesen a francia követségre mentem, amellyel összekötöttesben álltam, hiszen a francia kultúra terjesztése volt a Szép Szó egyik feladata, így több francia íróval, költővel álltam kapcsolatban. Így került sor a párizsi útra, amely ideiglenesnek ígérkezett, és több mint fél évszázad lett belőle. 58. éve, hogy Franciaországban élek. Tudja, van egy francia közmondás: csak az ideiglenes dolgok igazán tartósak

- *Maradjunk egy kicsit a történelemnél és Franciaországnál. 1920-ban született a trianoni döntés - Magyarország XX. századi tragédiája - tudjuk, francia közreműködéssel. Ön, aki évtizedek óta ott él, hogyan látja? A franciák, a nyugatiak tisztában vannak azzal, hogy Trianon mit jelentett a magyarságnak?*

- Ahhoz, hogy a franciák tisztában legyenek ezzel, úgy érzem, egy kicsit én is hozzájárultam. Az egyik könyvemnek, aminek talán a legnagyobb sikere volt Franciaországban, s ami több kiadásban, 1990-ben magyarul is megjelent, az a címe: *Requiem egy hajdanvolt birodalomért*. Előtte megírtam három kötetben A népi demokráciák történetét. Annak is nagy visszhangja volt. Nemcsak Franciaországban, hanem a többi nyugati államban. De a Requiem c. könyvemnek volt a legnagyobb sikere, amelyben hangsúlyosan kiemeltem, elemeztem nemcsak a francia, hanem az amerikai, angol és magyar diplomácia felelősségét is azért a békeszerződésért, amelyet Versailles-ban (a Trianon palotában) kötöttek. Nemcsak a trianoni békekötés volt igazságtalan, mindegyik, amit Versailles-ban kötöttek. A nyugati diplomácia rendkívül erős propagandaeszközökkel dolgozott. Kitűnő propagandisták voltak. Elhitették a nyugati közvéleménnyel, hogy Ausztria és Magyarország elvesztette az európai egyensúlyban látszott hagyományos történelmi szerepét. Mivel beállt a háborúba Németország oldalán, a németek csatlósává vált. Tehát ha Németországot sújtani akarják, akkor a legkönnyebb a Monarchiát szétvenni, és annak a helyébe új utóállapot alakítani. Ez egyszerre emel gátat a német és a szovjet imperializmus ellen. Ekkor ugyanis már a bolsevikok voltak hatalmon Oroszországban.

- *Vagyis a Nyugat saját célja érdekében, a keleti (Kárpát-medencén belüli) nemzeti mozgalmakra támaszkodva verte szét a Monarchiát.*

- Igaz, bár én nem hangsúlyoztam annyira ebben a könyvemben, (ezt máshol írom meg), hogy nem szabad elfelejteni Trianonért - a nyugati érdekek mellett - a magyar feudális uralkodó osztályok évszázados felelősségét sem. Lekezeltek ugyanis a magyarországi kisebbségeket. A románokat, a szlovákokat mindenáron magyarosítani akarták. 1848-ban elfelejtették a nemzetiségeket komolyan venni. Hagyták, hogy a nemzetiségek - Jellasi és a többiek - az osztrákok oldalára álljanak a magyarok ellen. A magyar feudális osztály felelőssége nagyon nagy, mert a nemzetiségi kérdésben ellenségeket csinált a Monarchia kisebbségeiből. A Habsburg politikának is nagy szerepe volt ebben, mert igazán semmi szüksége nem volt arra, hogy a Habsburgok, így Ma-

gyarország is teljesen a német imperializmus sorsához kösse magát. Azt a Monarchiát, amelyet törekennyé tett az elhibázott nemzetiségi politika.

- *1949-ben (a Rajk-pert követően) megszakította kapcsolatait szülőhazájával, majd 1955-ben megkapta a francia állampolgárságot. Eletének javát Párizsban töltötte. A Magyarországot érintő kérdésekről is franciául írt. Kapcsolatai csak 1956 után javultak az anyaországgal, bár akkor is csak „Fejtő, a renegát” - volt a „hivatalos minősítése”. Hogyan tudott így kapcsolatot tartani Magyarországgal, és kikkel ezekben az időkben?*

- A kapcsolat sohasem szűnt meg teljesen, mert (többé-kevésbé titokban) a Magyarországról Párizsba látogató írók, művészek rendszerint jelentkeztek nálam. Levelezésben is álltam velük. Illyés Gyulától kezdve Konrád Györgyig az ideológiai és kulturális paletta minden részével kapcsolatot tartottam. Még '89 előtt, 1988-ban a francia Pen Club - amelynek tagja vagyok - meghívott három magyar író, akikkel Párizsban együtt vacsoráztam. Ez a három író Göncz Árpád, Csoóri Sándor és az erdélyi Kántor Lajos volt. Mikor a Kádár-rendszer már teljesen „felpuhult” és magyar írók, művészek, zenészek jöttek ki, akkor a kapcsolat már magától értetődő volt. Az apák nemzedéke után - melyhez én tartozom - később a fiúk jöttek el hozzám. A régi barátaim fiai, mint pl. Litván György történész, akinek az édesapja nagyon jó barátom volt, vagy Radnóti Miklós özvegye. Radnóti nekem nagyon jó barátom volt. Özvegye, akit én még a házassága előtt ismertem, többször látogatóm hozzám Párizsba. Kötetet lehetne írni azokról az írókról, költőkről, akikkel találkoztam és most benne vannak a magyar Pantheonban, a magyar lexikonokban - Móricz Zsigmondtól kezdve Babits-on át Gellért Oszkár-ig vagy Veres Péter-ig - akikkel én barátságban és érintkezésben álltam.

- *Egyik írásában önmagát „ellentmondásos lény”-nek tartja. Kapcsolatban állt a kommunistákkal. Később antikommunizmusáról, „renegátságáról” lett híres, aki nek vallásos és baloldali fellángolásai egyaránt voltak. Hogyan ítéli meg azokat a régi, jól ismert „mai” magyar politikusokat, akiknek neve egybeforr az elmúlt szocialista rendszerrel, akiket később reformkommunistaként ismertünk, akik ma már demokraták, sőt a mai „kapitalista” hatalom élenjáró képviselői?*

- Nehéz kérdés ez, mert ezek közül nagyon kevéssel volt személyes érintkezésem, vagy kapcsolatam. Voltak néhányan, vagy vannak közülük, mint például Nyers Rezső, akit még mint szociáldemokratát ismertem meg, akivel a jóbarátság nem szűnt meg, annak ellenére, hogy zokon vettem tőle, hogy annak idején, '48-ban, amikor a szociáldemokrata pártot beolvastották a kommunista pártba, ő „azokkal” tartott és

nem az én barátaimmal - Ries Istvánnal, Kéthly Annával, Bán Antallal -, akikkel nekem kapcsolatom volt. A reformkommunisták tevékenységét én szimpátiával kísértem Franciaországból. Nem szabad elfelejteni, hogy már 1968-ban éppen Nyers Rezső barátomnak volt érdeme az új gazdasági mechanizmus. Erről írtam a francia sajtóban is. De 1953-ban is én voltam az első, aki felhívta a francia közvélemény figyelmét Nagy Imrének a jelentőségére, amikor kinevezték miniszterelnöknek. Ezért többen megróttak, mint illúzionistát, hogy nem veszem észre a csalást, hiszen Nagy Imre is csak olyan, mint Rákosi.

Nagy Imrére én erősen figyeltem, annál inkább, mivel 1948 óta személyesen is megismertem, amikor egy parlamenti küldöttséget vezetett Párizsba. Együtt ebédeltünk. Az ebéd után az ottani magyar ügyvivő, Erős János félrehívott és megkérdezte tőlem, két órai beszélgetés után mi a véleményem Nagy Imréről. Akkor azt mondtam neki: nem értem, hogy ez a derek magyar szociáldemokrata mit keres ebben a kommunista bandában. Én erről a mondatomról teljesen elfelejtkeztem. 1953-ban, amikor kormányra jutott Nagy Imre, Erős János, aki akkor már disszidált és a londoni egyetemen tanított, felhívott telefonon: - Emlékszel, mit mondtál Nagy Imréről '48-ban ?

Hozzá kell ehhez tenni egy másik anekdotát is. 1953-ban Jugoszláviában nyaraltam. Rokonságom ugyanis Horvátországból származott, édesanyám Zágórában született, nővérem ott élt. Jugoszláviában ennek következtében sokszor jártam. Ott mint a francia távirati irodának a munkatársa és tudósítója egyszer megtudtam, hogy Tito megérkezett bledi kastélyába. Telefonáltam a sajtófőnökének, hogy szívesen csinálnék a francia sajtó részére egy interjút az elnök úrral, mire Tito visszautent: szívesen lát, de interjúra nincs ideje. A közeljövőben azonban fogadást ad a kastélyba érkező szovjet nagykövet tiszteletére - akkor vette fel ugyanis ismét a diplomáciai kapcsolatot a két ország, Jugoszlávia és a Szovjetunió. Az estélyen találunk majd alkalmat az egyik szalonban arra, hogy beszélgessünk egymással - üzenté. Amikor Tito leültetett, tudja, mi volt az első kérdése ? Mondja meg nekem - kérdezte - ki az a Nagy Imre ? Tudja, én az egész moszkvai társaságot - folytatta -, Rákosit, Révait, Lukácsot, Gerőt, mind ismertem, de Nagy Imrének a nevét soha nem hallottam. Ebből Tito úgy gondolta, hogy Nagy Imre más lehet, mint a többiek. Titonak végül nekem kellett megmagyarázni, miféle ember is Nagy Imre.

- Rendszerváltás 1989-90-ben szinte egybeforrt Nagy Imre nevével. Az újratemetés és a rendzerváltás szinte analóg fogalmak voltak. Ma azonban Nagy Imrét kezdik szinte elfelejteni, hiszen, úgymond, Nagy Imre kommunista, reformkommu-

nista volt.

- Nagy Imre reformkommunista volt, ahogy Csehszlovákiában Dubcek, vagy később a Szovjetunióban Gorbacsov. Nagy Imre egyszerre volt - ezt nehezen tudják sokan elképzelni - jó magyar hazafi és kommunista, aki azt hitte, hogy lehet a kommunizmusból emberarcú szocializmust formálni. Aztán amikor magával ragadták az események és a nemzet és a párt között kellett választani, akkor ő a patriotizmust választotta. Ez az ő nagysága. Ezért érdemi meg, hogy meghajoljon az ember az emléke előtt. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy alapjában véve Nagy Imre sodródott a nép oldalára. Ő eredetileg reformkommunizmust akart Magyarországon.

- Úgy tudom, hogy Ön ma is baloldali érzelműnek tartja magát. Mennyire más ez a baloldaliság, mint a háború előtt volt ? Egyáltalán: mit ért Ön baloldaliság és jobboldaliság alatt ?

- Bennem a baloldaliság és a jobboldaliság között egy nagy konfúzió uralkodik, mert ha körültekintünk a világpolitikában, akkor mit látunk, kik állnak egymással szemben a politikai életben ? Váltógazdálkodás uralkodik a nyugati politikában. Vannak a konzervatív demokraták, akik a

lassú haladás hívei és inkább a liberalizmus felé hajlanak, és vannak a szociáldemokraták. De már ez is túlhaladott, mert a döntő kérdések most a világpolitikában vannak. Az európai politikában például az, hogy ki van egy integrált Európáért, és ki van ellene. Ebben a kérdésben a baloldal és a jobboldal, a konzervatívok és a szociáldemokraták saját táborukon belül is különböző véleményen vannak.

- A világ globalizálódik. A világban történő események hatása megjelenik a napi politikában, a gazdasági életben. A számítógép, az internet pókhálóként fonja be világnkat. A technika hatalma egyben a világ racionalizálásához is vezet. A fejlődés irányát látva nem kell-e attól félnünk hogy a többi kis nép nyelvvel együtt a magyar nyelv és ezzel együtt a magyarság is ennek a „racionálizmusnak” az áldozatává válik az elkövetkező évszázadok során ? Hogyan látja a magyarság jövőjét ?

- Amikor Franciaországban az egyetemistáknak előadást tartok mindig felhívom a figyelmüket, hogy egy valóságos csoda, hogy a magyarság, ez az elszigetelt kis nép a szláv és germán tengerben annyi hódítás és most az orosz befolyás után meg tudta tartani fejleszteni tudta, modernizálni a nyelvét, a kultúráját. A magyar ma is kultúrnemzet, amelynek tudósai, irodalmárai, zeneművészei világhíreket tudnak lenni. Magyarország egészen komoly szellemi exportot képvisel. Végigjártam az amerikai egyetemeket és nem találtam egyetlen komoly helyet, ahol nem találkoztam volna magyar tanárokkal és tudósokkal. Ugyanez vonatkozik a francia tudományos körökre is. Nemrég fedeztem fel, - holott már évtizedek óta itt működtek Párizsban - két magyar biológust, akik a francia tudományos körökben felfedezéseikkel nemzetközi tekintélyre tettek szert. Én azt hiszem, hogy a globalizációra világszerte van egy komoly reakció, mert a veszély fennáll. Az amerikanizáló óriási erővel rendelkező apparátusa a filmművészetben, irodalomban elárasztja és elfojtja az egész világot. Ez tény, de a veszély ellen éppen Nyugat-Európa, éppen a franciák, angolok, németek mutatnak utat a közép-európai kis államoknak is, azzal, ahogy védik a saját nyelvüket, kultúrájukat. El kell fogadni a beilleszkedést, de csak saját nemzeti karakterünk megőrzésével. A két folyamatnak egyszerre kell működni. Svájcban három hivatalos nyelv van, de él ott kb. 300 ezer ember, aki a retoromán nyelvet beszéli. Ez egy keverék nyelv a francia, olasz és provance-i nyelvek között. Ez a 300 ezer ember védi a saját nyelvét, védi a saját kultúráját, iskolát követel magának. A globalizációra a reakció tehát kézzel fogható. Azt hiszem, a nagy nemzeteket pedig végképp nem kell féltetni. Magyarországon is látható a fejlődés, még a kisvárosokban is. Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Debrecenben amerre jártam megérték a város történetét:

látom, hogy a múltat nem akarják elfelejteni. Ahogy József Attila mondta egyik versében, „a múltat be kell vallani”. A magyarok vizsgálják a múltjukat, a családok vizsgálják a saját történetüket, nem akarják elhanyagolni, de nem is kéri senki, hogy elhanyagolják. Kultúránkat, értékeinket folyamatosan védeni kell, mert az internacionalizálás, a kozmopolitizmus áramlata nagyon erős a világban.

- A mai magyar irodalomnak, a kultúrának ebben a helyzetben óriási szerepe lehet. Ugyanakkor tapasztalható, hogy az irodalom, a kultúra ma egyre szegényebbé válik. Ki van szolgáltatva különböző szponzorok, hivatalok rossz- vagy jóindulatának, akiknek néha fogalmuk nincs arról, mi a valódi irodalmi vagy kulturális érték.

- Rendkívül válságos helyzetben van ma Magyarország, hiszen történelmileg óriási várakozás kíséri az új rendszert. A tervgazdálkodás során az egyéni vállalkozói szeltemet majdnem kiirtották, s Magyarországon jobban, mint a többi csatlós ámban - álltak a világ gazdasági viszonyokra. Megpróbálták visszafizetni az adósságokat, amelynek segítségével a Kádár-rendszernek egy látszólagos sikert sikerült fenntartani a szocializmus utolsó 15 esztendeje alatt. Ma ennek következtében át kell szervezni az egész gazdaságot, amely óriási áldozatokat követel. Ennek többek között a kultúra az egyik kárvallottja. Sajnos Franciaországban is a kulturális költségvetés az egyike azoknak az áldozatoknak, melyeket gazdasági recesszió esetén a leghamarabb leépítenek. Ez átmeneti állapot. Én nem féltém a magyar kultúrát. Amikor Budapesten járok, és nézem a színházi, hangverseny és fesztivál programokat, amikor látom hogy olyan kisvárosokban, amelyekről alig hallottam azelőtt, micsoda programokat szerveznek minden nehézség ellenére is, akkor úgy érzem, nem kell félteni a magyarokat. Ennek ellenére ma sajnos sok helyen a csüggedést és a kétségbeesést, a reménytelenséget érzem látom a magyar emberekben. Ez egy nagyon komoly népbetegség, amelynek nem szabad engedni. A magyarságnak az önbizalmát nem szabad elveszítenie. Ezeréves történelmében sokkal nagyobb, nehezebb helyzetből fel tudta magát küzdeni az ország.

- Ön Jacques Chirac francia elnök társaságában érkezett Magyarországra. Magyarország és Franciaország kapcsolata az elmúlt évtizedben nem volt mindig jó. Ez részben Trianonnak köszönhető, részben annak, hogy térségünkben a franciák inkább Romániát részesítették előnyben. Az elnöki látogatást követően azonban talán megváltozott ez a helyzet és országunk javára. Mi ennek az oka?

- A Nyugatnak én többször szemére hánytam ezt. Mitterand elnököt első hivatalos magyarországi látogatásakor, 1990 januárjában és is elkísértem. Most Chirac elnök felkérésére ismét eljöttem. Mitterand

ugyan szocialista, Chirac elnök gaullista, jobboldalinak számít, és mégis mind a kettővel baráti kapcsolatban álltam. Chirac egyszer azt mondta nekem - mert diák volt akkor, amikor megjelent a könyvem a népi demokráciák történetéről - az Ön könyvéből tanultam meg, mi az, hogy kommunizmus. A francia közvéleményben, a külpolitikában Magyarország képe ma egészen más, mint amikor úgy tűnt, hogy az ország Ausztria vagy Németország csatlósa. Most megértik a magyar függetlenséget, megértik, hogy milyen igazságtalanságok történtek Magyarországgal, s tudják, hogy ezeket az igazságtalanságokat ma már nem lehet területi revíziókkal megoldani. Ezért mind Mitterand, mind az ő külpolitikáját folytató Chirac törekvése az, hogy a diplomácia területén minden lehető nyomást ki kell fejtteni azokra a utódállamokra, amelyekkel Magyarországnak konfliktusa van a nemzetiségi kérdésben. Abban, hogy a magyar-szlovák alapszerződést aláírták, hogy most Romániával a magyar kapcsolatok megjavultak és remélhetőleg tovább fognak javulni, ebbe a nyugati diplomáciának, és éppen a francia diplomácia nyomásának - az amerikai és az angol mellett - nagy része van.

- A '70-es-'80-as években mi sajnós azt tapasztaltuk, hogy Franciaországnak jobb volt a kapcsolata Ceausescu diktatúrájával, mint Magyarországgal.

- Ez a hagyományokon alapult. A román-francia kapcsolatokat a XIX. századra nyúlnak vissza. A román politikai és intellektuális elit nyelve a francia volt. A franciák mindig franciául kitűnően beszélő román politikussal találkoztak. Legutóbb is, amikor Iliescu román elnök eljött Franciaországba és ott egy külpolitikai társaságban tartott előadást, hibátlan franciággal dicsérte Románia abszolút demokratikus külpolitikáját. A jó kapcsolathoz hoz

zárult a francia-tudás mellett Franciaország érdekeltsége a Kis-Antantban. Magyarország innen (Franciaországból) mindig olyanak tűnt, mint egy elkötelezett, német érdekeltségű ország. A Ceausescu éra vége felé azonban, amikor már egyre több francia látogatott el Romániába és Magyarországra, láthatták a valóságot. Romániának egyre rosszabb, Magyarországnak egyre jobb sajtója lett Franciaországban. Ez a sajtó jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországnak az elmúlt tíz esztendőben, különösen '89 után sokkal jobb a megítélése, mint azelőtt.

- A hévízi gyógykezelést követően siet vissza Párizsba. Amikor repülőre ül hazamegy, vagy ismét elhagyja a hazát?

- Ez újabb nehéz kérdés. Tompa Mihály írta egyik versében egy távolba költözött barátjának: „Neked két hazát adott a végzeted”. Nekem is két hazát adott a végzetem. Az édes hazám az az anyanyelv, ami ide, Magyarországhoz köt. Ezt a köteléket nem lehetett, és nem is akartam elszakítani. Ma azonban Franciaországban franciákkal dolgozom, és rengeteg francia barátom van. A fiam francia, de beszél magyarul, és francia unokáim vannak. Természetesen, amikor hozzájuk megyek, akkor haza megyek. Amikor Franciaországban beszélgetünk feleségemmel arról, hogy hazamegyünk, akkor a haza azt jelenti, hogy Magyarországra megyünk. Mikor itt beszélünk arról, hogy haza fogunk utazni, akkor az Neuillyt, az ottani otthonunkat jelenti.

- Amikor azt mondom, „hazaszeretet”, „honvágy”, mi jut eszébe?

- A honvágy azonos az ember nosztalgiajával a saját fiatalsága iránt. A haza a „home” a fiatalságot jelenti. Ez iránt egy öreg embernek természetesen nosztalgiaja van. Köztudomású, szinte banalitás, hogy minél öregebb egy ember, annál jobban emlékszik a régi időkre, és annál kevésbé jár az emlékezete a közelmúltban. Ma már örömmel jövök vissza Magyarországra. Örülök, hogy megértém azt, hogy Magyarország szabad ország lett, mert most szabad. Nehéz szabadságot kell azonban megélnie. Egy demokratikus Magyarországra jöttem vissza, nem egy gyarmatosított országba. Reményem, hogy ebben az új és nehéz helyzetben ez a szabad és demokratikus Magyarország - majd amikor ismét visszajövök - már nem csak a szegény emberek panaszától lesz hangos, mint most. Szeretnék akkor majd találkozni egy olyan fiatalsággal, amelyik már bizalommal építi azt az erős Magyarországot, amely meg tudja védeni saját érdekeit, és meg tudja védeni azoknak az érdekeit is, akik határainkon kívül élnek.

A beszélgetést 1997. január 29-én rögzítettük, Hévízen.

A fotókat Molnár Gábor készítette.